

ΦΙΛΟΙ ΤΩΝ ΑΡΧΕΙΩΝ PAUL MIHAIL

Στην αξιοσέβαστη ηλικία των 80 χρονών, που μόλις γιόρτασε, ο ιστορικός Paul Mihail, σε πλήρη επιστημονική δημιουργία, μπορεί να κοιτάζει πίσω στα 57 χρόνια έρευνας, νιώθοντας μεγάλη και δικαιολογημένη ικανοποίηση.

Γεννημένος στις 29 Ιουνίου του 1905 στην Κόρνοβα-Ορχέι, ο P. Mihail εκπαιδεύτηκε σε ένα μορφωμένο οικογενειακό περιβάλλον λογίων. Μετά από τις πανεπιστημιακές σπουδές στο Κισινάου και το Ιάσιο, ο Paul Mihail συνέχισε τη μόρφωσή του κάνοντας έρευνα σε αρχεία και βιβλιοθήκες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Τα αποτελέσματα υπήρξαν εξαιρετικά και καθοριστικά για όλη του την επιστημονική σταδιοδρομία.

Η αποκάλυψη παλιών χρυσοβούλων στο πλούσιο αρχείο του Μετοχίου του Αγίου Τάφου από την Κωνσταντινούπολη υπήρξε πρωτοποριακή για τα δεδομένα της εποχής (πρόκειται για 1 021 πρωτότυπα σλαβο-ρουμανικά έγγραφα των αρχών του 15^{ου} και τέλους του 18^{ου} αιώνα). Ήταν όντως μια εξαιρετική αποκάλυψη στον χώρο που είχε αποκαλεστεί χαρακτηριστικά από τον ιστορικό Nicolae Iorga «το Βυζάντιο μετά το Βυζάντιο». Ο Paul Mihail υπήρξε ο πρώτος Ρουμάνος, ο οποίος έκανε προσεκτικές και σοβαρές έρευνες σε ένα αρχειακό υλικό που διαμορφώθηκε ως αποτέλεσμα την κρατικοποίηση της μοναστικής περιουσίας επί του Αλεξάνδρου Ιώαννη Κούζα. Επιβεβαίωσε ακόμα μια φορά ότι σε όλες τις χώρες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης και της Ανατολικής Μεσογείου υπάρχουν αρχεία στα οποία φυλάσσονται ένα τεράστιο αριθμό πηγών που αφορούν το ιστορικό παρελθόν του ρουμανικού λαού.

Ένα από τα παλαιότερα ντοκουμέντα τα οποία είχαν ανακαλυφθεί εκείνη την περίοδο από τον νεαρό ερευνητή ήταν ο χρυσόβουλλος του ηγεμόνα Αλεξάνδρου της Μολδαβίας για τη δωρεά κάποιων χωριών προς το μοναστήρι Μπίστριτσα που εκδόθηκε στις 6 Ιανουαρίου του 1411. Η

εκδοτική προσπάθεια του ρουμάνου ερευνητή ξεκίνησε με τα πρώτα οκτώ μολδαβικά ντοκουμένα της εποχής που προηγείται του Μεγάλου Στεφάνου (βλ. το περιοδικό *Cercetări istorice*, αρ. 3/1933 στο Ιάσιο), και συνέχισε με τα ιστορικά έγγραφα από τα αρχεία της Κωνσταντινούπολης, βλ. *Documente găsite la Constantinopol (1642–1755)*, αρ. 1/1934. Κυκλοφόρησε στη συνέχεια από το Ίδρυμα του Βασιλιά Καρόλου (1934) το *Λεύκωμα μολδαβικών ντοκουμέντων του 15^{ου} αιώνα (Album de documente moldovenești din veacul al XV-lea)*. Αναφέρω και άλλα σημαντικά συγγράμματα: *Κατάλογος μολδαβικών εγγράφων από το Αρχείο του Αγίου Τάφου από την Κωνσταντινούπολη (Regestele actelor moldovenești din Arhiva de la Constantinopol a Sf. Mormânt)*, Κισινάου, 1934, *Μολδαβικά έγγραφα και οικονομικά αποδεικτικά από την Κωνσταντινούπολη (Documente și zarise moldovenești de la Constantinopol)*, στο Ιάσιο, 1948, *Ανέκδοτα επίσημα έγγραφα της Μολδαβικής Καγκελαρίας του 16^{ου} αιώνα (Documente inedite ale cancelariei moldovenești din veacul al XVI-lea)*, «Από το αρχείο του μετοχίου του Αγίου Τάφου στην Κωνσταντινούπολη», στο *Studii. Revistă de istorie*, 2/1964, «Άλλα ρουμανικά ιστορικά έγγραφα από την Κωνσταντινούπολη (Alte documente românești de la Constantinopol)», στο *Anuarul Institutului de istorie și arheologie A. D. Xenopol*, Ιάσιο, I–VII, 1970–1981.

Ο Paul Mihail αφιέρωσε το μεγαλύτερο μέρος της επιστημονικής του δράσης στην ανακάλυψη και την αξιοποίηση των αρχειακών πηγών. Μερικές φορές ο ερευνητής κατόρθωσε όχι μόνο να ανακτήσει την ιστορική μνήμη των ντοκουμέντων, αλλά και να τα φέρει στη Ρουμανία. Τα εν λόγω ιστορικά έγγραφα που καλύπτουν πέντε αιώνες ρουμανικής ιστορίας προέρχονται από διάφορους χώρους της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, όπως τη Βουλγαρία και την Ελλάδα (την Αθήνα και το Άγιο Όρος), τη Σερβία και την Τουρκία. Τα σχετικά ντοκουμέντα που βγήκαν στο φως με την φροντίδα του ερευνητή, χρησιμοποιήθηκαν από διάφορους ερευνητές στα δικά τους επιστημονικά αναζητήματα και επανεκδόθηκαν σε άλλους τόμους ιστορικών ντοκουμέντων.

Το επιστημονικό ενδιαφέρον του Paul Mihail στράφηκε εξίσου προς τα παλιά ρουμανικά και σλαβο-ρουμανικά χειρόγραφα. Μεταξύ άλλων, ο ερευνητής δημοσίευσε τον *Κατάλογο των ρουμανικών χειρογράφων από τη Βιβλιοθήκη της Ιεράς Μητρόπολης της Μολδαβίας*. Κατάφερε να εντοπίσει και να εκδόσει εξ'ολοκλήρου κείμενα μεγάλης αξίας, όπως η ρουμανική μετάφραση του *Κλίμακα του Βαρλάαμ (Leastvița του Varlaam)*, το *Ρουμανικό Αρχιερατικόν του 1705 (Arhieraticonul român)*, το *Χειρόγραφο των διδαγμάτων του Άνθιμου του εξ Ιβηρίας από το 1814 (Manuscrisul din 1814 al Predicilor lui Antim Iviresnului)*, η ρουμανική μετάφραση του ισπανικού

μυθιστορήματος του Desiderie και, κυρίως το *Χειρόγραφο του Mihail του Χρονικού του Ιωάννη Νεκούλτσε* (Ion Neculce).

Έχοντας βαθιές γνώσεις στον τομέα της ιστορίας του πολιτισμού και της παιδείας και καλή γνώση της σλαβονικής και της ελληνικής, ο P. Mihail είχε τη δυνατότητα να εκδόσει ανέκδοτα χειρόγραφα με ερμηνευτικά σχόλια. Βασιζόμενος στα πολλά ανέκδοτα χειρόγραφα που ο ίδιος ανακάλυψε στα αρχεία και στις βιβλιοθήκες της Ρουμανίας και του εξωτερικού, ο ερευνητής δημοσίευσε συνολικά πάνω από 350 βιβλία και άρθρα στα 42 ρουμανικά και ξενόγλωσσα περιοδικά.

Ο Paul Mihail συνέλαβε καθοριστικά στην εμβάθυνση των επιστημονικών γνώσεων για την ρουμανική παιδεία. Κατά τη διάρκεια των ερευνών του, ο επιστήμονας είχε την καλή ιδέα να εντοπίζει κυρίως εκείνα τα ρουμανικά έντυπα που εκδόθηκαν στον ξενοκρατούμενο ρουμανικό χώρο ή φυλάσσονται στις βιβλιοθήκες του εξωτερικού. Πρόκειται για παλιά και σπάνια βιβλία που καταγράφηκαν στη *Ρουμανική Βιβλιογραφία* παλιού και νεότερου βιβλίου χάρη στις προσπάθειες ενός ανθρώπου και όχι μεγάλου αριθμού ερευνητών.

Οι μελέτες για τους ρουμανικούς εκκλησιαστικούς δεσμούς με τα ιδρύματα της Νοτιοανατολικής και Ανατολικής Ευρώπης και της Μέσης Ανατολής, δηλαδή το Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης, τις εκκλησίες της Γεωργίας και της Ρωσίας, και οι μελέτες για το πολυσυζητούμενο θέμα της αλληλογραφίας του Στεφάνου του Μεγάλου της Μολδαβίας με τον Αρχιεπίσκοπο Δωροθέο της Οχρίδας, αποτελούν μερικά από τα αντικείμενα των συγγραμμάτων του Paul Mihail.

Στο πλούσιο βιβλιογραφικό του P. Mihail εντοπίζουμε θέματα που αφορούν μεγάλο φάσμα της ρουμανικής ιστορίας, όπως είναι διάφοροι πολιτιστικοί θεσμοί, έργα τέχνης και παλιά ρουμανικά όπλα, καθώς και μελέτες που ασχολούνται με ξεχασμένους κληρικούς και λογίους: τους Coresi, Grigore Țamblac, Varlaam, Dosoftei, Petru Movilă, Antim Ivireanul, Ion Neculce, Axinte Uricariul, Paisie της Μονής Neamț, Vartolomeu Măzăreanu, Andronic του Νέου Νέαμτς, τον Vasile από το Poiana Mărului, Eustatie Altini, Melchisedec Ștefănescu, G. Musicescu, A. D. Xenopol κ.λ.π. Περιμένουμε με πολύ ενδιαφέρον την πλούσια έκδοση των απομνημονευμάτων του Paul Mihail και των ταξιδιωτικών του εντυπώσεων στη Νοτιοανατολική Ευρώπη, που δίνουν άγνωστες και εξαιρετικές λεπτομέρειες, που περιγράφουν την θαυμάσια επίμονη διαδικασία του ταξιδιώτη για την αναπαράσταση της εικόνας της διασποράς του ρουμανικού πνεύματος σ'έναν ευρύτερο γεωγραφικό και ιστορικό χώρο.

Κοινός παρανομαστής που χαρακτηρίζει όλη την επιστημονική του δραστηριότητα από τα νεανικά του χρόνια, είναι η ανταπόκρισή του στο κάλεσμα του μεγάλου λογίου και μέντορα της ρουμανικής νεολαίας του

πρώτου μισού του 20^{ου} αιώνα, Νικόλαου Iorga, ο οποίος απευθύνθηκε σε όλους τους ιστορικούς να κάνουν ό,τι ήταν δυνατόν να ανιχνεύσουν και να σώσουν κάθε ίχνος της ιστορικής μνήμης της πατρίδας τους μέσα από την έκδοση των ανέκδοτων πηγών.

Σχετικά με τη συλλογή και την έκδοση των πηγών για τη ρουμανική ιστορία, ο N. Iorga έγραφε: «Η παιδεία και ο πολιτισμός ενός λαού δεν συγκροτούνται μονάχα από τους πρωτοποριακούς λογίους, αλλά και από κάθε άνθρωπο που ανοίγει και φωτίζει διαρκώς νέους ορίζοντες στον χώρο της επιστήμης ... Τα ρεύματα που καινοτομούν την ιστορική επιστήμη ανά μια δεκαετία δεν είναι μόνο αποτέλεσμα της σκέψης των πεπαιδευμένων ανθρώπων που βρίσκουν μέσα στον λαό τη δύναμη και τον ενθουσιασμό για έρευνα κάποιων άλλων ιστορικών εποχών... Μέσα από σχολαστικές και σκληρές προσπάθειες, που παραμένουν απολύτως άγνωστες στο ευρύτερο κοινό, οι λόγιοι συγκεντρώνουν τα ίχνη που αφήνει η εμπειρία της ανθρώπινης ψηλής και πράξης και όταν έχουν όλα τα στοιχεία μαζεμένα, ζωντανεύουν με μαγικό τρόπο το παρελθόν που ξετυλίγεται μπροστά στα μάτια μας... Αλλά αυτά τα ίχνη βρίσκονται παντού και όχι μαζεμένα, επειδή οι άνθρωποι όλων των εποχών κοιτάζουν πρώτα το παρόν και τις άμεσες ανάγκες τους, και δεν σκέφτονται για την ιστορική αναπαράστασή του βίου τους από τους απογόνους...» [*Τιμή προς τον Δημήτρη Α. Στούρτζα* (Prinos lui D. A. Sturdza), Βουκουρέστι, 1905, σ. 1–2]. Με αυτά τα λόγια, ο μεγάλος ιστορικός ζητούσε από τους συναδέλφους του να μη πάψουν να ψάχνουν τα διασκορπισμένα ίχνη του παρελθόντος που συγκροτούν το ιστορικό γίνεσθαι, ακολουθώντας πιστά τα βήματα των προγενέστερων ιστορικών Bălcescu και Kogălniceanu, A. T. Laurian και C. Bolliac, B. P. Hasdeu και V. A. Urechia, D. A. Sturdza, Gr. Tocilescu, N. Densușianu κ.ο.κ. Με αυτό τον τρόπο, ο Iorga αποσκοπούσε στην αναπαράσταση του ρουμανικού παρελθόντος σε όλες τις εκφάνσεις του. Το μεγαλύτερο μέρος του έργου του N. Iorga είναι αφιερωμένο στην αναζήτηση, τον εντοπισμό, και τη δημοσίευση ρουμανικών ιστορικών ντοκουμέντων, χειρογράφων και έργων τέχνης. Στο ίδιο κείμενο, ο ιστορικός διαπίστωσε κάτι κοινότυπο για κάθε ερευνητή. Τα ιστορικά ντοκουμέντα συμβάλλουν στην ανάπτυξη της επιστημονικής δράσης και της εθνικής μας συνείδησης. Πρός αυτή την κατεύθυνση κινήθηκε με απόλυτη επιτυχία και ο Paul Mihail. Ο επιστημονικός του βίος μπορεί να περιγραφεί στα εξής λόγια, που ανήκουν και πάλι στον Iorga: «Το καλύτερο δώρο που μπορεί να δέχεται ένας πολύ εργατικός άντρας, ο οποίος έφτασε στα άσπρα γηρατεία του χωρίς να κάνει καμιά παύση από τα καθήκοντά του προς όφελος του λαού και της πατρίδας του – είναι η απόλυτη αναγνώριση του έργου του από τις επόμενες γενιές, που εμφανίζονται πρόθυμες να αξιοποιήσουν τα επιτεύγματά του στο έπακρο».

Αναλαμβάνοντας τον ρόλο του επιστήμονα, ο Paul Mihail θεώρησε σκόπιμο να προσφέρει στα Κρατικά Αρχεία του Ιασίου το μεγαλύτερο μέρος της συλλογής του, τα πρωτότυπα έγγραφα που ο ίδιος συγκέντρωσε και τα έσωσε από ζημιές. Με την πρωτοβουλία των υπεύθυνων των Αρχείων του Ιασίου ιδρύθηκε η Συλλογή «Paul και Zamfira Mihail» (πρόκειται για την κόρη του γνωστού ιστορικού, ερευνήτρια στο Ινστιτούτο Νοτιοανατολικών Ευρωπαϊκών Σπουδών του Βουκουρεστίου). Η εν λόγω συλλογή αποτελείται από οικογενειακά έγγραφα, χειρόγραφα διάφορων επιστημονικών συγγραμμάτων, μια πλούσια και ενδιαφέρουσα ιδιωτική αλληλογραφία με ρουμάνους εκπροσώπους του πολιτισμικού βίου και της επιστήμης (πάνω από 1 300 φακέλους), καθώς και μια σειρά από πρωτότυπα έγγραφα που χρονολογούνται από τον 12^ο μέχρι τον 18^ο αιώνα. Όσον αφορά την αλληλογραφία, οι αποστολείς είναι οι Ρουμάνοι Gh. Bezniconi, Al. Dima, G. Ivașcu, M. Sevastos, H. H. Stahl, G. Lesnea, κ.λ.π., αλλά και οι ξένοι ερευνητές της ρουμανικής γλώσσας και ιστορίας από τη Σουηδία, την Πολωνία, την Τσεχοσλοβακία, τη Βουλγαρία, τη Σοβιετική Ένωση και άλλες χώρες. Τα ιστορικά μεσαιωνικά χειρόγραφα της Συλλογής «Paul και Zamfira Mihail» προέρχονται ως επί το πλείστον από τη Μονή Ζωγράφου.

Ενεργός και δημιουργικός, ο Paul Mihail ξεκινάει τα επόμενα δέκα χρόνια της επιστημονικής του δράσης περικυκλωμένος από την εκτίμηση και την αγάπη όλων των νεότερων συναδέλφων του που του εύχονται νέα και μεγάλα επιτεύγματα στον τομέα της Ιστορίας.

Ακαδ. Virgil CÂNDEA

Revista Arhivelor, έτος LXII, τομ. XLVII, αρ. 4/1985.

Μετάφραση Ștefan PETRESCU

ΕΓΓΡΑΦΑ ΠΟΥ ΞΑΝΑΒΡΕΘΗΚΑΝ ΑΠΟ ΕΝΑ ΧΑΜΕΝΟ ΑΡΧΕΙΟ

Αναφερόμενος στο αρχείο και τη βιβλιοθήκη του Μετοχιού του Παναγίου Τάφου από την Κωνσταντινούπολη, ο Virgil Căndea έγραφε στον πρώτο τόμο [με τίτλο] *Mărturii românești peste hotare* [*Ρουμανικά τεκμήρια πέρα από τα σύνορα*]: «μεταφερόμενα από την Ιστανμπούλ [στην Αθήνα, σ. τ. σ.], το αρχείο και η βιβλιοθήκη [...] υπέφεραν, κυρίως μεταξύ των δύο παγκοσμίων πολέμων, απώλειες που κάνουν αβέβαιες μερικές εντοπίσεις»¹. Φαίνεται ότι το 1955 οι αποθήκες του Μετοχιού καταστράφηκαν από μία πυρκαγιά². Στο αρχείο αυτού του ιδρύματος φυλάσσονταν τουλάχιστον χίλια ρουμανικά έγγραφα από τον 15^ο μέχρι τον 19^ο αιώνα, κυρίως έγγραφα ιδιοκτησίας των μοναστηριών αφιερωμένων στον Πανάγιο Τάφο, ανάμεσα στα οποία [τα μοναστήρια]: Barnovschi, Bârnova, Bistrița, Cașinul, Cetățuia, Galata, Probotă, Άγιος Ιωάννης ο Νέος από το Ιάσιο (Nicoriță), Άγιος Σάββας από το Ιάσιο, Soveja, Tazlăul. Σήμερα το Μετόχι του Παναγίου Τάφου που βρίσκεται στην Αθήνα δεν κατέχει αρχείο ρουμανικών εγγράφων, γεγονός που έκανε [το αρχείο από την Κωνσταντινούπολη] να θεωρηθεί οριστικά χαμένο, «εντελώς καταστραμμένο και καμένο στα χρόνια μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο»³.

¹ Virgil Căndea, *Mărturii românești peste hotare. Creații românești și izvoare despre români în colecții din străinătate* [*Ρουμανικά τεκμήρια πέρα από τα σύνορα. Ρουμανικές δημιουργίες και πηγές για τους Ρουμάνους σε συλλογές του εξωτερικού*], νέα σειρά, II. Finlanda – Grecia [Φινλανδία – Ελλάδα], Βουκουρέστι 2011, σ. 395, σημείωση 5.

² Paul Mihail, „Alte acte românești de la Constantinopol” [«Άλλα ρουμανικά έγγραφα από την Κωνσταντινούπολη»], IV, *Analele Institutului de Istorie și Arheologie din Iași*, XII, 1975, σ. 235.

³ Του ιδίου, *Jurnalul călătoriei de studii în sud-estul Europei (1931)* [Το ημερολόγιο του ταξιδιού σπουδών στην νότιο-ανατολική Ευρώπη], ανάτυπο από *Mitropolia Olteniei*, XLI, 1989, 3, 4, 5, 6 και XLII, 1990, 1–3, σ. 6.

Στην πραγματικότητα, η διαδικασία καταστροφής του αρχείου είχε αρχίσει ακόμη από τον 19^ο αιώνα, μετά από την κρατικοποίηση των περιουσιών των αφιερωμένων μοναστηριών. Στα χρόνια '30 του περασμένου αιώνα τρεις Ρουμάνοι επισκέφθηκαν αυτό το αρχείο και ο καθένας από αυτούς το περιέγραψε.

Την αρχή την έκανε ο Πατήρ Paul Mihail, το 1931. Την 9^η Σεπτεμβρίου αυτού του έτους, σημείωνε στον ημερολόγιό του: «Εργάστηκα όλη την ημέρα στο αρχείο του μετοχιού του Παναγίου Τάφου. Έβγαζα με τα χέρια μου σκονισμένα, μουχλιασμένα, σχισμένα και άτακτα χρυσόβουλλα και έγγραφα από τα δωμάτια και τις εγκαταλελειμμένες άκρες ενός υπογείου, τα έφερα σε ένα δωμάτιο και εκεί τα σκούπιζα, τα κολλούσα, τα άνοιγα και αναπηδούσα από χαρά»⁴. Και αλλού: «Σήμερα, ερεύνησα κάμποσες ντουλάπες, μπαούλα και άκρες στα οποία βρήκα σαθρά χαρτιά [και] άλλα σχισμένα και μουχλιασμένα. Δύο κιβώτια γεμάτα με χάρτες και οροθεσίες ήταν εντελώς σαθρά. Τα στεγνώνω όλα, τα κολλάω και τα τοποθετώ σε φακέλους»⁵.

Ο ακούραστος ταξιδιώτης και εξερευνητής ρουμανικών θησαυρών από την ορθόδοξη Ανατολή, Marcu Beza, σταμάτησε και αυτός στο Μετόχι του Παναγίου Τάφου, επισκεπτόμενος την βιβλιοθήκη και το αρχείο. Άφησε μαρτυρία για τις συνθήκες στις οποίες φυλάσσονταν τα ρουμανικά έγγραφα: «Το Μετόχι εκτείνεται αριστερά με μία ταράτσα με σιδερένιο κιγκλίδωμα και στο κάτω μέρος στην γωνία υπάρχει ένα δωμάτιο που μόλις κρατιέται και χρησιμοποιείται ως αρχείο. Εδώ βρίσκεται μία ποσότητα ρουμανικών χαρτιών, τα οποία τα ερεύνησε και τα μάζεψε σε ένδεκα φακέλους ο καθηγητής Paul Mihailovici, καθώς και πολυάριθμα χρυσόβουλλα»⁶.

Το 1936 μπήκε στο αρχείο του Μετοχιού του Παναγίου Τάφου ο σλαβολόγος Constantin Velichi. Εντυπωσιάστηκε και αυτός από την άθλια κατάσταση στην οποία βρήκε τα παλαιά ρουμανικά έγγραφα. «Από τότε που έγιναν χαρτιά χωρίς αξία» – έγραφε αυτός – «η φροντίδα για τη διατήρησή τους ελαττώθηκε τόσο πολύ, ώστε, δεδομένες οι συνθήκες στις οποίες βρίσκονται σήμερα, πολλά από αυτά δεν θα τύχουν να δουν το φως της δημοσιότητας»⁷.

⁴ *Ο. π.*, σ. 94.

⁵ *Ο. π.*, σ. 96.

⁶ Marcu Beza, *Urme românești în Răsăritul ortodox [Ρουμανικά ίχνη στην Ορθόδοξη Ανατολή]*, β' έκδοση, Βουκουρέστι 1937, σ. 102.

⁷ Constantin N. Velichi, „Documente moldovenesti (1607–1673) din arhiva Metohului Sf. Mormânt din Constantinopol” [«Μολδαβικά έγγραφα (1607–1673) από το αρχείο του

Τόσο ο Paul Mihail όσο και ο Constantin Velichi προσπάθησαν να διασώσουν από την καταστροφή και να φέρουν στην χώρα αυτά τα έγγραφα. Ο Πατήρ Mihail εργαζόταν στο αρχείο «από τις 8 το πρωί έως τις 8 το βράδυ [...] μεταφράζοντας, κολλώντας και κατατάσσοντας τα χρυσόβουλλα και τα έγγραφα»⁸. «Για να διατηρούνται τα έγγραφα για το μέλλον και να μπορούν να ερευνούνται και από άλλους Ρουμάνους» – κατέγραφε αυτός στο ημερολόγιό του – «έφερα κάποιους φακέλους και τα κατατάσσω κατά τους αιώνες και τη σημασία τους. Λυπάμαι να τα δω σχισμένα, σαθρά και γεμάτα σκόνη. Σκουπίζω το κάθε ένα, τα κολλάω και τα σβήνω τη βρομιά και τις αράχνες»⁹. Πριν από την αναχώρηση – διαβάζουμε στις ίδιες σημειώσεις – «κατέταξα τους φακέλους με έγγραφα, τα τοποθέτησα σε στεγνούς τόπους, τα έκανα τον σταυρό, τα φίλησα και έγραψα πάνω τους: “Ρουμανικά έγγραφα των αιώνων 15, 16, 17, 18, 19”»¹⁰.

Μερικά παλαιά έγγραφα από τον 15^ο–16^ο αιώνα μεταφέρθηκαν στην χώρα [μας] από τον Paul Mihail. Ως αντάλλαγμα γι’ αυτά άφησε στον διαχειριστή του Μετοχιού – τον δικηγόρο Βλαδίμηρο Μιρμίρογλου – τον σκούφο του από [γούνα] αστραχάν¹¹. Τώρα αυτά τα έγγραφα βρίσκονται μοιρασμένα ανάμεσα σε περισσότερες αρχειακές συλλογές από τη Ρουμανία¹².

Με τη σειρά του ο Constantin Velichi απεύθυνε στον γενικό πρόξενο της Ρουμανίας στην Κωνσταντινούπολη μία αναφορά: «του εξέδεσα το περιεχόμενο του αρχείου και, εκφράζοντας την γνώμη για τον άμεσο επαναπατρισμό των εγγράφων, υπέδειξα ποια από αυτά έπρεπε να ληφθούν πρώτα, καθώς και την τιμή με την οποία θα μπορούσαν να αγοραστούν. Το αρχείο κατείχε το 1936: 1. Σλαβικές περιγαμηνές [αρχίζοντας από] πριν από τον Στέφανο τον Μεγάλο και μέχρι τον 17^ο αιώνα. 2. Σλαβικά έγγραφα από τον 16^ο αιώνα γραμμένα σε χαρτί. 3. Πολυάριθμα σλαβικά και ρουμανικά έγγραφα από τους αιώνες 17^ο–19^ο. 4. Πολυάριθμες μεταφράσεις σε διάφορες γλώσσες από αυτά τα έγγραφα, κουτιά με τα χαρτιά των κτημάτων και σημαντικός αριθμός φακέλων με

Μετοχιού του Παναγίου Τάφου από την Κωνσταντινούπολη», στο *Buletinul Institutului Român din Sofia*, I, 1941, σ. 211.

⁸ Paul Mihail, *Jurnalul călătoriei...*, σ. 94.

⁹ *Ό. π.*, σ. 96.

¹⁰ *Ό. π.*, σ. 98.

¹¹ *Ό. π.*

¹² Βλ. για παράδειγμα του ιδίου, *Jurnal (1940–1944) și corespondență*, II. *Corespondență [Ημερολόγιο (1940–1944) και αλληλογραφία, II. Αλληλογραφία]*, επιμέλεια έκδοσης Eugenia Mihail και Zamfira Mihail, Βουκουρέστι 2001, σ. 17–19, αρ. 3· σ. 20–21, αρ. 5.

δίκες του 19^{ου} αιώνα»¹³. Δεν ξέρουμε αν και ποια διαβήματα έκανε το ρουμανικό κράτος στη συνέχεια αυτού του υπομνήματος, αλλά μεγάλο μέρος από τα έγγραφα που δημοσίευσε ο Constantin Velichi βρίσκονται σήμερα στις αποθήκες των Εθνικών Αρχείων.

Αν και το αρχείο του Μετοχιού του Παναγίου Τάφου έδειχνε όπως το παρουσιάσαμε, η πρόσβαση σε αυτό δεν ήταν καθόλου εύκολη. Μαρτυρία [γι' αυτό] είναι επίσης το ημερολόγιο του Πατρός Mihail. Με μία σύσταση εκ μέρους του Ρουμανικού Προξενείου στην Κωνσταντινούπολη και μία άλλη από τον πρώτο διερμηνέα του Πατριαρχείου, εκείνος έφθασε, τελικά, στον διαχειριστή του Μετοχιού, δικηγόρο Μιρμίρογλου: «δήλωσα την επιθυμία μου να γνωρίσω το αρχείο του Μετοχιού του Παναγίου Τάφου, τού μίλησα για την ανάγκη να τακτοποιηθούν τα έγγραφα, να βγαλθούν στον αέρα και να τοποθετηθούν σε ντουλάπες. Προσφέρθηκα να κάνω έναν κατάλογο των σλαβονικών και κυριλλικών εγγράφων, για να είναι γνωστή η καταγραφή τους. [...] Στον αποχωρισμό μου είπε να έρθω αύριο»¹⁴. Την επόμενη ημέρα «Ζήτησα, όπως μου είπε ο ιερέας Μωραϊτάκης ο οποίος ήταν στη χώρα μας και ο οποίος στα παιδικά του χρόνια έπαιζε στην αυλή του μετοχιού, ότι επιθυμώ να γνωρίσω εκείνους τους σορούς χαρτιών πεταγμένους στις άκρες, στο υπόγειο του κτιρίου του μετοχιού, που είναι στη σλαβονική γλώσσα και με κυριλλική γραφή. Εκείνα ήθελα να καταλογίσω. Ο δικηγόρος απαντούσε ότι είναι σχισμένα και σαθρά και ότι δεν είναι στη φύλαξή του»¹⁵. Τελικά, εντυπωσιασμένος από τις παρακλήσεις και τις επιμονές του νεαρού Ρουμάνου, ο διαχειριστής του επέτρεψε να εργασθεί στο αρχείο περίπου τρεις εβδομάδες. Αν και περνούσε εκεί 10–12 ώρες καθημερινά, ο Πατήρ Mihail καταλάβαινε ότι δεν θα τελειώσει να δει «κάθε έγγραφο ξεχωριστά»¹⁶. Και αυτό, όχι τόσο από το πλήθος του υλικού, αλλά από την άσχημη κατάσταση διατήρησής του. Επιστρέφοντας στην χώρα [του], θυμόταν πως «απασχολημένος πρώτα με το να βγάλω τα έγγραφα από τις άκρες, [από] σάπια ντουλάπια, με την κατάταξη και την κόλλησή τους, δεν μπόρεσα να τα μεταγράψω όλα στο πρωτότυπο»¹⁷. Στο τέλος, στις 28 Σεπτεμβρίου 1931, «μέχρι το μεσημέρι, παρέδωσα επίσημα τους φακέλους με τα ρουμανικά έγγραφα στον πρόεδρο Μιρμίρογλου. Τον ευχαρίστησα, του είπα ότι, ως

¹³ Constantin N. Velichi, *ό. π.*, σ. 211–212.

¹⁴ Paul Mihail, *Jurnalul călătoriei...*, σ. 93.

¹⁵ *Ό. π.*, σ. 94.

¹⁶ *Ό. π.*, σ. 97.

¹⁷ Του ίδιου, «Documente moldovenești găsite la Constantinopol (1462–1755)» [«Μολδαβικά έγγραφα που βρέθηκαν στην Κωνσταντινούπολη (1462–1755)»], στο *Cercetări istorice*, VIII–IX, 1932–1933, 3, σ. 3.

λειτουργός στη Θεία Λειτουργία, θα τον μνημονεύω όλη τη ζωή»¹⁸. «Στο μέτρο του χρόνου που μου εγκρίθηκε» – έγραφε ο Πατήρ Mihail – καθώς και της πλήρης παραγνώρισης εκ μέρους εκείνων από την χώρα [μας], στους οποίους απευθύνθηκα για υλική και ηθική υποστήριξη»¹⁹, εκείνος έκανε και τις περιλήψεις 693 εγγράφων των αιώνων 17^ο–19^ο, συνέταξε έναν πίνακα των 22 περιγραμμένων στην ελληνική γλώσσα, από το χρονικό διάστημα 1619–1827 αναφερόμενες στις ιδιοκτησίες του Παναγίου Τάφου²⁰ και κατέγραψε τους φακέλους των ετών 1835–1858, «σχετικά με τα κτήματα των αφιερωμένων στους Αγίους Τόπους μονών, μερικοί περιέχοντας πάνω από 1 000 σελίδες, σιριτωμένοι και σφραγισμένοι, σαθροί και φαγωμένοι από τρωκτικά»²¹. Αμέσως μετά από την επιστροφή στην χώρα, ο Paul Mihail ξεκίνησε την αξιοποίηση των ανακαλύψεών του στην Κωνσταντινούπολη²².

¹⁸ Του ιδίου, *Jurnalul călătoriei...*, σ. 99.

¹⁹ Του ιδίου, «Opt documente moldovenești dinainte de Ștefan cel Mare» [«Οκτώ молδαβικά έγγραφα από πριν από τον Στέφανο τον Μεγάλο»], στο *Cercetări istorice*, VIII–IX, 1932–1933, 1, σ. 185.

²⁰ Του ιδίου, *Jurnalul călătoriei...*, σ. 98.

²¹ *Ο. π.*, σ. 99.

²² Του ιδίου, „Opt documente moldovenești...”, σ. 185–215· του ιδίου, „Documente moldovenești găsite la Constantinopol”, σ. 3–63· του ιδίου, „Documente moldovenești găsite la Constantinopol” [«Μολδαβικά έγγραφα που βρέθηκαν στην Κωνσταντινούπολη»], στο *Cercetări istorice*, X–XII, 1934–1936, 1, σ. 105–127· του ιδίου, „Regestele actelor moldovenești din arhiva de la Constantinopol a Sf. Mormânt” [«Οι περιλήψεις των молδαβικών εγγράφων από το αρχείο στην Κωνσταντινούπολη του Παναγίου Τάφου»], στο *Revista Societății Istorico-Arheologice Bisericești*, XXIV, 1934, σ. 361–416· του ιδίου, „Documente moldovenești găsite la Constantinopol (1607–1806)” [«Μολδαβικά έγγραφα που βρέθηκαν στην Κωνσταντινούπολη (1607–1806)»], στο *Cercetări istorice*, XIII–XIV, 1940, 1–2, σ. 106–112· του ιδίου, „Document de limbă românească din veacul al XVI-lea” [«Τεκμήριο ρουμανικής γλώσσας του 16^{ου} αιώνα»], στο *Anuarul Liceului Național Iași pe anii școlari 1942–1945*, Ιάσιο 1946, σ. 75–77· του ιδίου, *Documente și zapise moldovenești de la Constantinopol (1607–1806)* [Μολδαβικά έγγραφα και αποδεικτικά από την Κωνσταντινούπολη (1607–1806)], Ιάσιο, 1948· του ιδίου, „Două surte din secolul al XVI-lea” [«Δύο αντίγραφα από τον 16^ο αιώνα»], *Studii și cercetări științifice. Istorie*, VII, 1956, 1, σ. 159–161· του ιδίου, „Documente inedite ale cancelariei moldovenești din veacul al XVI-lea (din arhiva Metocului Sf. Mormânt din Constantinopol)” [«Ανέκδοτα έγγραφα της молδαβικής καγκελαρίας του 16^{ου} αιώνα (από το αρχείο του Μετοχίου του Παναγίου Τάφου από την Κωνσταντινούπολη)»], στο *Studii*, XVII, 1964, 2, σ. 335–359· του ιδίου, „Alte acte românești de la Constantinopol” [«Άλλα ρουμανικά έγγραφα από την Κωνσταντινούπολη»], I, στο *Analele Institutului de Istorie și Arheologie din Iași* [ΑΠΑΙ], VII, 1970, σ. 353–356, II, στο ΑΠΑΙ, IX, 1972, σ. 455–467, III, στο ΑΠΑΙ, X, 1973, σ. 411–418, IV, στο ΑΠΑΙ, XII, 1975, σ. 235–288, V, στο ΑΠΑΙ, XVI, 1979, σ. 507–511, VI, στο ΑΠΑΙ, XVIII, 1981, σ. 659–665. Βλ. και του ιδίου, *Album de documente moldovenești din veacul al XV-lea* [Λεύκωμα молδαβικών εγγράφων του 15^{ου} αιώνα], Ιάσιο 1934.

Μετά από λίγα μόνο χρόνια, ο Constantin Velichi μετέγραψε 129 έγγραφα από το αρχείο του Μετοχιού, τα οποία άρχισε να τα δημοσιεύσει στο *Buletinul Institutului Român din Sofia* [Δελτίο του Ρουμανικού Ινστιτούτου στη Σόφια]²³. Ήθελε μία επιστημονική έκδοση, με ρουμανικές μεταφράσεις των σλαβικών κειμένων, με «έναν πλούσιο ευρετήριο στο τέλος του τόμου» το οποίο «θα δώσει την δυνατότητα ενός γρήγορου προσανατολισμού»²⁴ και με «φωτογραφίες των δημοσιευμένων εγγράφων, για να μπορεί να γίνει ένας έλεγχος»²⁵. Δυστυχώς, σε λίγο καιρό, καθώς η Ρουμανία μπήκε στον πόλεμο, το Ρουμανικό Ινστιτούτο από τη Σόφια έκλεισε, [και] το *Buletinul* σταμάτησε να κυκλοφορήσει και από τα 129 έγγραφα που αναγγέλθηκαν πρόλαβαν να δουν το φως της δημοσιότητας μόνο 61²⁶.

Ο πόλεμος τελείωσε αλλά ακολούθησε η πυρκαγιά και η μεταφορά του Μετοχιού του Παναγίου Τάφου στην Αθήνα. Τα ρουμανικά έγγραφα εξαφανίστηκαν χωρίς ίχνος για περισσότερες δεκαετίες.

Στην αρχή του έτους 2001, στην Αθήνα²⁷, ο συνάδελφος και φίλος μας κ. Florin Marinescu – ο γνωστός εκδότης των ρουμανικών εγγράφων από το Όρος Άθω – μας μίλησε για «περίπου 40» ρουμανικά έγγραφα που φυλάσσονται σ' ένα ιδιωτικό ίδρυμα, στα οποία αυτός είχε κάποτε κάνει τις περιλήψεις και τα οποία, πιθανώς άξιζαν να τα δει κανείς. Στις 16 Ιανουαρίου, συνοδευόμενοι από τον κ. Marinescu, πήγαμε για πρώτη φορά στο συγκεκριμένο ίδρυμα – το Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο – συντομευμένα Ε.Λ.Ι.Α. Ο διευθυντής του ιδρύματος, ο κ. Μάνος Χαριτάτος, μας υποδέχτηκε φιλικά και μας παραχώρησε από την πρώτη στιγμή την άδεια να ερευνήσουμε και να αντιγράψουμε τα ρουμανικά έγγραφα. Ο κ. Χαριτάτος είναι απόγονος μιας οικογένειας πολύ πλουσίων εμπόρων από την Αλεξάνδρεια που είχαν την ιδέα να διατηρήσουν, να συλλέγουν και μετά να αγοράζουν κάθε είδος παλαιών αντικειμένων. Οι ντουλάπες και οι προθήκες του ιδρύματος Ε.Λ.Ι.Α. είναι γεμάτες από τις πιο απίθανα και παράξενα αντικείμενα: παιχνίδια, σαπούνια και συσκευές σαπουνιού, κουτιά και πακέτα τσιγάρων ή καπνού, αγγεία, μαχαιροπίρουνα, μπουκάλια ποτού, κουτιά για καραμέλες και μπισκότα,

²³ Constantin N. Velichi, *ό.π.*, σ. 216–228.

²⁴ *Ό.π.*, σ. 215.

²⁵ *Ό.π.*

²⁶ *Ό.π.*, σ. 211–258 και η συνέχεια στο *Buletinul Institutului Român din Sofia*, I, 1941, 2, σ. 493–556.

²⁷ Η γενναϊόδωρη υποτροφία την οποία το Ίδρυμα «Αλέξανδρος Σ. Ωνάσης» την παραχώρησε στον Ștefan S. Gorovei επέτρεψε και στους δύο συγγραφείς μία περίοδο τεκμηρίωσης στην Αθήνα (Νοέμβριος 2000 –Μάιος 2001), της οποίας τα αποτελέσματα θα αξιοποιηθούν στο συντομότερο χρονικό διάστημα.

μηχανήματα υπολογισμού, συσκευές ραδιοφώνου, πλακάκια πλακόστρωσης, πλάκες για λιθογράφηση και τόσα άλλα. Από τους τοίχους χαμογελούν τα παιδιά και οι ωραίες γυναίκες των αφισών και διαφημίσεων άλλης εποχής. Σε όλα αυτά προστίθεται η βιβλιοθήκη και το αρχείο, περιέχοντας διάφορα έγγραφα, αλλά και φωτογραφίες ή καρτ ποστάλ. Μπορεί να βρει κανείς εδώ και έργα τέχνης – πίνακες, ιχνογραφήματα, σκίτσα. Στο Ε.Λ.Ι.Α. στεγάζονται κομμάτια ζωής.

Με την αφορμή της πρώτης μας επίσκεψης εκεί, ο αρχειοφύλακας κ. Γεώργιος Χαρωνίτης μας έφερε έναν ογκώδη φάκελο περιέχοντας ρουμανικά έγγραφα. Στη ράχη του φακέλου έγραφε «Μετόχι Παναγίου Τάφου». Μόνο τότε καταλάβαμε ότι βρισκόμασταν μπροστά σ' ένα μέρος του αρχείου του Μετοχιού του Παναγίου Τάφου! Την επόμενη εβδομάδα αρχίσαμε την μεταγραφή και την αντιπαραβολή των ρουμανικών εγγράφων που φυλάσσονται στο Ε.Λ.Ι.Α. Πηγαίναμε στην εργασία τρεις φορές την εβδομάδα, τις ώρες μεταξύ 12 και 16, όταν το αναγνωστήριο του ιδρύματος ήταν ανοιχτό. Έπρεπε να διαπιστώσουμε ότι δεν ήταν μόνο «περίπου 40» έγγραφα, αλλά **108**. Στις αρχές του Μαρτίου, όταν αρχίσαμε να διαβλέψουμε το τέλος της εργασίας, ανακαλύψαμε ότι το Ε.Λ.Ι.Α. είχε και άλλους δύο φακέλους με έγγραφα προερχόμενα από το ίδιο αρχείο: ο ένας περιείχε έγγραφα στην ελληνική γλώσσα, απρόσιτα σ' εμάς και ο άλλος άλλα **44** ρουμανικά έγγραφα· αυτά τα τελευταία ήταν εκείνα στα οποία ο κ. Marinescu είχε κάνει κάποτε τις περιλήψεις. Στο σύνολο ήταν λοιπόν *152 ρουμανικά έγγραφα (αποκλειστικά μολδαβικά)*. Τελειώσαμε την μεταγραφή τις αρχές Μαΐου, λίγες μέρες πριν από την αναχώρησή μας για το σπίτι.

Σαν να μην ήταν αρκετό ο κ. Marinescu μας ανακοίνωσε ότι ένας άλλος συλλέκτης από την Αθήνα έχει κάποια ρουμανικά έγγραφα και, με κάποια δυσκολία, απέκτησε για μας τα αντίγραφα έξι από αυτών: ήταν μέρος του ίδιου αρχείου! Δεν είχαμε πρόσβαση στα πρωτότυπα και δεν ξέρουμε πόσα έγγραφα υπάρχουν εκτός από εκείνα που αντιγράφηκαν.

Πώς έφθασαν έγγραφα από το αρχείο του Μετοχιού του Παναγίου Τάφου σε ιδιωτικές συλλογές; Τόσο το ίδρυμα Ε.Λ.Ι.Α. όσο και ο συλλέκτης από την Αθήνα αγόρασαν τις δέσμες εγγράφων από δημόσιες δημοπρασίες. Ποιος τα πούλησε; Βεβαίως αυτοί που τα «διέσωσαν» από την πυρκαγιά και οι οποίοι, επωφελούμενοι πιθανώς την κατάσταση αταξίας που προκάλεσε η μετακόμιση του Μετοχιού στην Αθήνα, τα εξαφάνισαν για κάποιο χρόνο για να τα βγάλουν μετά στη δημοπρασία για το δικό τους όφελος²⁸.

²⁸ Επισημάνθηκαν σε δημόσιες δημοπρασίες ακόμη και χειρόγραφα μεγάλης αξίας, βυζαντινά, γνωστά προ πολλού ως ανήκοντας στη βιβλιοθήκη του Παναγίου Τάφου.

Το 1931 όταν ο Πατήρ Mihail εγκατέλειπε το αρχείο, «η σιδερένια πόρτα έκλεισε, τα μαργαριτάρια της γλώσσας, το παρελθόν του γένους, έμειναν εκεί, στην άλλη πλευρά, να σαπίζουν μέχρι να έρθει άλλος ερευνητής»²⁹. Είχαμε λοιπόν την τύχη να είμαστε εμείς εκείνοι οι ερευνητές. Επιστρέψαμε στην χώρα με τις μεταγραφές των **158 εγγράφων** που επανακτήσαμε από το αρχείο του Μετοχιού του Παναγίου Τάφου από την Κωνσταντινούπολη. Από αυτά μερικά δημοσιεύθηκαν ολόκληρα, τα περισσότερα είναι γνωστά μόνο ως περιλήψεις, ενώ άλλα (γύρω στα 30 κομμάτια) είναι εντελώς άγνωστα. Σε αυστηρά χρονολογική σειρά το παλαιότερο έγγραφο που μεταγράψαμε είναι το αντίγραφο του 18^{ου} αιώνα του εγγράφου του Αλεξάνδρου του Καλού για την Μονή Bistrița από τις 6 Φεβρουαρίου 1431, ενώ το πιο πρόσφατο χρονολογείται στις 24 Αυγούστου 1860. Το παλαιότερο πρωτότυπο έγγραφο φέρει όμως την ημερομηνία 21 Ιουνίου 1663. Εκτός από τα έγγραφα καθ'αυτά, υπάρχουν και πολυάριθμες χρονολογημένες αναφορές στα έγγραφα και στις περιλήψεις.

Ο Πατήρ Mihail εντυπωσιάστηκε ειδικά για επτά έγγραφα³⁰, από τα οποία εμείς βρήκαμε μόνο τρία: έναν χρυσόβουλλο από τον Κωνσταντίνο Μαυροκορδάτο, από τις 25 Απριλίου 1749, μία οροθεσία από τις 20 Αυγούστου 1785, που συντάχθηκε σε έξι σελίδες [μεγέθους] 31 x 21 εκ., το σύνολο 12 σελίδων³¹ και ένα έγγραφο από τις 20 Απριλίου 1848, γραμμένο σε δύο στήλες, στη ρουμανική και στην ελληνική γλώσσα, σε κόλλες μεγάλων διαστάσεων: περίπου 55 x 38 εκ.³². Το έγγραφο από τον Κωνσταντίνο Μαυροκορδάτο είχε, στην περιγραφή του Paul Mihail, 3,58 μ. μήκους και 48 εκ. πλάτος³³. Σήμερα αυτό έχει μήκος μόνο 72 εκ.: εν τω μεταξύ κόπηκε σε περισσότερα τεμάχια, τα οποία πουλήθηκαν, βεβαίως, σε δημοπρασία ως ξεχωριστά κομμάτια.

Να σταματήσουμε λίγο στα ανέκδοτα έγγραφα. Αναρωτηθήκαμε από την αρχή πως ξέφυγαν αυτά της προσοχής του Paul Mihail και του Constantin Velichi. Πιστέψαμε στην αρχή ότι είχαν αποτελέσει όλα μία δέσμη. Αλλά τα συγκεκριμένα έγγραφα δεν αναφέρονται σ' ένα και μόνο χωριό, αλλά σε περισσότερα, ιδιοκτησίες διαφόρων μονών αφιερωμένων στον Πανάγιο Τάφο. Τα έγγραφα είναι και αυτά περισσότερων ειδών: ηγεμονικές διαταγές για οροθεσία κάποιων κτημάτων, οροθεσίες,

²⁹ Paul Mihail, *Jurnalul călătoriei...*, σ. 99.

³⁰ 'Ο. π., σ. 98.

³¹ 'Ο. π.

³² 'Ο. π.

³³ 'Ο. π.

απαλλαγές φόρων, επικυρώσεις ιδιοκτησιών, έγγραφα, αντίγραφα, ένα έγγραφο αφορισμού από τον μητροπολίτη Μολδαβίας και ούτω καθεξής. Παραμένει μόνο η υπόθεση ότι αυτά τα έγγραφα είχαν τοποθετηθεί ποιος ξέρει σε ποια άκρη ή σάπιο ντουλάπι, ανακατεμένα με άλλα έγγραφα, ίσως ελληνικά. Ο Paul Mihail δεν τα βρήκε και δεν τα ανέφερε ούτε ο Constantin Velichi, ο οποίος ενδιαφερόταν μόνο για τα παλαιότερα έγγραφα, κυρίως σλαβικά.

Η κατάσταση διατήρησης των εγγράφων είναι καλή. Μερικές από αυτές φέρουν τα ίχνη των επισκευών που έκανε ο Πατήρ Mihail. Άλλα συντηρήθηκαν από ειδικούς. Τα περισσότερα είναι κηλιδωμένα από μούχλα και νερό, είναι καμένα κατά τόπους ή σχισμένα. Αν τα ξεφυλλίζεις λίγο η μύτη αρχίζει να τρέχει και τα μάτια κοκκινίζουν³⁴.

Δεν ξέρουμε τι απέγιναν τα έγγραφα που δεν έφθασαν ούτε στη Ρουμανία, ούτε στις δύο συλλογές από την Αθήνα. Ασφαλώς μερικά, που και πριν 70 χρόνια ήταν σε άθλια κατάσταση καταστράφηκαν από μόνα τους. Άλλα κάηκαν. Τέλος, άλλα αγοράστηκαν, ίσως, από άλλους συλλέκτες. Μπορεί στο μέλλον, ερευνητές με τύχη θα βρουν και τα τελευταία απομεινάρια του ρουμανικού αρχείου από το Μετόχι του Παναγίου Τάφου³⁵. Έως τότε, τα έγγραφα που μεταγράψαμε εμείς θα

³⁴ Το ίδιο ένωθε και ο Paul Mihail το 1931: *ό. π.*, σ. 95.

³⁵ Εν τω μεταξύ από το αρχείο του Μετοχίου του Παναγίου Τάφου δημοσιεύθηκαν περισσότερα έγγραφα: Arcadie M. Bodale, „Noi documente moldovenești din arhiva Metohului Sfântului Mormânt din Constantinopol (1618–1857)” [«Νέα μολδαβικά έγγραφα από το αρχείο του Μετοχίου του Παναγίου Τάφου από την Κωνσταντινούπολη (1618–1857)»], στο *Analele Științifice ale Universității din Iași. Istorie*, LII–LIII, 2006–2007, σ. 27–74· Mihai-Cristian Amărieuței, Ludmila Bacumenco, „Documente referitoare la istoria Țării Moldovei (1634–1858) provenite dintr-o colecție particulară din Iași” [«Έγγραφα σχετικά με την ιστορία της Χώρας της Μολδαβίας (1634–1858) προερχόμενα από ιδιωτική συλλογή του Ιασίου»], στο *Archiva Moldaviae*, I, 2009, σ. 150–177 (χωρίς την ένδειξη της συλλογής προέλευσης)· Ștefan S. Gorovei, „Pagini din istoria Iașilor (secolul XVIII) în documente din arhiva Sfântului Mormânt” [«Σελίδες από την ιστορία του Ιασίου (18^{ος} αιώνας) σε έγγραφα από το αρχείο του Παναγίου Τάφου»], στον τόμο *Contribuții privitoare la istoria relațiilor dintre Țările Române și Bisericile răsăritene în secolele XIV–XIX* [Συμβολές σχετικά με την ιστορία των σχέσεων ανάμεσα τις Ρουμανικές Χώρες και τις ανατολικές Εκκλησίες στους αιώνες 14–19], επιμέλεια Petronel Zahariuc, Ιάσιο 2009, p. 143–160· του ίδιου, „Documente de la Ștefan cel Mare. Observații pe marginea unor mențiuni vechi” [«Έγγραφα από τον Στέφανο τον Μεγάλο. Παρατηρήσεις με βάση παλαιότερων αναφορών»], στο *Analele Putnei*, VI, 2010, 2, σ. 81–88· Alexandru Pînzar, „Documente din arhiva Metohului Sfântului Mormânt (1614–1817) în colecții particulare din țară” [«Έγγραφα από το αρχείο του Μετοχίου του Παναγίου Τάφου (1614–1817) σε ιδιωτικές συλλογές στην χώρα»], στον τόμο *Putna, ctitorii ei și lumea lor*, Βουκουρέστι 2011, σ. 173–218· Maria Magdalena Székely, «Schitul Drăgușanul. Datorie creștinească și conștiință genealogică în actul de ctitorire» [«Η Σκήτη Drăgușanul. Χριστιανικό χρέος και γενεαλογική συνείδηση στο έγγραφο ίδρυσης»], στον τόμο *Istoria: utopie*,

δουν το φως της δημοσιότητας σ' έναν τόμο³⁶. Αυτό το άρθρο είναι η αναγγελία του.

Prof. univ.dr. Maria Magdalena SZÉKELY,
Prof. univ.dr. Ștefan S. GOROVEI

Μετάφραση Mihai ȚIPĂU

*amintire și proiect de viitor. Studii de istorie oferite Profesorului Andrei Pippidi la împlinirea a 65 de ani [Ιστορία: ουτοπία, ανάμνηση και σχέδιο για το μέλλον. Μελέτες ιστορίας προσφερόμενες στον Καθηγητή Andrei Pippidi στην συμπλήρωση 65 ετών], επιμέλεια Radu G. Păun, Ovidiu Cristea, Ιάσιο 2013, σ. 33–92· Alexandru Pînzar, „Trei noi documente din arhiva Metohului Sfântului Mormânt (1663–1803), în colecții particulare din țară” [«Τρία νέα έγγραφα από το αρχείο του Μετοχιού του Παναγίου Τάφου (1663–1803) σε ιδιωτικές συλλογές στην χώρα»], στο *Analele Științifice ale Universității din Iași. Istorie*, LXI, 2015, σ. 129–140· Ștefan S. Gorovei, „Noi documente moldovenești din arhiva Sfântului Mormânt” [Νέα μολδαβικά έγγραφα από το αρχείο του Παναγίου Τάφου], στον τόμο *Relațiile românilor cu Muntele Athos și cu alte locuri sfinte (secolele XIV–XX). In honorem Florin Marinescu [Οι σχέσεις των Ρουμάνων με το Όρος Άθω και με άλλους Αγίους Τόπους (αιώνες 14–20). Στη τιμή του Florin Marinescu]*, επιμέλεια Petronel Zahariuc, Ιάσιο 2017, σ. 311–328· Maria Magdalena Székely, „Schitul Drăgușanul, metoc al Sfântului Mormânt. Alte mărturii documentare” [«Η Σκήτη Drăgușanul, μετόχι του Παναγίου Τάφου. Άλλα έγγραφα τεκμήρια»], στο ίδιο, σ. 289–310 [1 Μαρτίου 2020].*

³⁶ Θα επαναλάβουμε με μορφή περιλήψεων και τα ήδη δημοσιευμένα έγγραφα και θα προσπαθήσουμε να ταυτίσουμε όλες τις αρχειακές συλλογές από την χώρα όπου σώζονται τα «επαναπατρισμένα» έγγραφα.